

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 1893

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr

Yayın No | Publication Number: 1113

Kitap Adı : İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân* Tefsirinde Allah'ın Varlığının Delilleri

Book Title : Evidence of God's Existence in Ismail Hakki Bursevî's Commentary of *Rûh Al-Bayân*

ISBN : 978-625-8724-69-1

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258724691

Yazar | Author: Hülusi Doğandemir | orcid.org/0000-0002-9203-1335

Kurum | Institution: Milli Eğitim Bakanlığı

ROR ID: ror.org/00jga9g46

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph

Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 112 (xiv+97)

Yayın Tarihi | Publication Date: Nisan | April 2026

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRHT - İslam teolojisi | Islamic theology

BISAC: REL037060 - Din / İslam / Teoloji | Religion / Islam / Theology

THEMA: QRAB1 - Tanrı'nın ve ilâhî olanın mahiyeti ve varlığı | Nature and existence of God and of the Divine

LC Classification: BP130.4 - Kur'an — Yorumlar, tefsir, yorumlama | Qur'an — Commentaries, exegesis, interpretation

DEWEY: 297.1226 - Kur'an tefsiri / yorumu | Qur'an commentary / exegesis

WoS Category: Din | Religion

WoS Citation Topics Meso: 6.256 - Din | Religion

WoS Citation Topics Micro: 6.256.1835 - Teoloji | Theology

Scopus Subject Areas: 1212 - Din Bilimleri | Religious Studies

Atf Bilgisi | Cite as: Doğandemir, Hülusi. *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsirinde Allah'ın Varlığının Delilleri*. FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

**İsmâil Hakkı Bursevî'nin
Rûhu'l-Beyân Tefsirinde
Allah'ın Varlığının Delilleri**

Hülusi DOĞANDEMİR

Ankara 2026

Yazar Hakkında | About the Author

Hülusi DOĞANDEMİR

1989 yılında Suudi Arabistan'ın Medine şehrinde dünyaya geldi. İlköğretimi İstanbul'da, ortaöğretimini Karabük Anadolu İmam Hatip Lisesinde tamamladı. Konya Selçuk Üniversitesinde Kamu Yönetimi bölümünde önlisans yaptıktan sonra 2013 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde İlahiyat bölümünü bitirdi. Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri bölümünde Yüksek Lisansını İsmâil Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsirinde Allah'ın Varlığının Delilleri konulu teziyle 2025 yılında tamamladı.

2012-2015 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığında din görevlisi olarak çalıştı. 2015 yılında Milli Eğitim Bakanlığına öğretmen olarak atandı. Çeşitli okul türlerinde çalışmıştır. Halen proje okulunda müdür yardımcılığı görevi yürütmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır. Yazarın; Yeni İlm-i Kelâm'ın Oluşum Sürecindeki Etkenler ve Yeni İlm-i Kelâm'ın Temsilcileri Üzerine Bir Değerlendirme isimli yayınlanmış makalesi bulunmaktadır. Akademik çalışmaları devam etmektedir.

He was born in 1989 in Medina, Saudi Arabia. He completed his primary education in Istanbul and his secondary education at Karabük Anatolian Imam Hatip High School. After completing an associate degree in Public Administration at Selçuk University in Konya, he graduated from the Faculty of Theology at Eskişehir Osmangazi University in 2013. He completed his Master's degree in the Department of Basic Islamic Sciences at Bartın University Institute of Social Sciences in 2025 with a thesis titled "The Proofs of the Existence of God in Ismâ'il Haqqî Bursevî's Tafsir Rûh al-Bayân."

Between 2012 and 2015, he worked as a religious official at the Presidency of Religious Affairs. In 2015, he was appointed as a teacher by the Ministry of National Education and has worked in various types of schools. He currently serves as an assistant principal at a project school. He is married and a father of three children. The author has a published article titled "An Evaluation on the Factors in the Formation Process of New İlm al-Kalâm and Its Representatives." He continues his academic studies.

Kitap Hakkında

İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân* Tefsirinde Allah'ın Varlığının Delilleri

Allah'ın varlığı ve birliği konusu, insanlığın en temel metafizik arayışlarından biridir. Kalam ilminin ortaya çıkış amacı da bu arayışa cevap aramak ve insanlara makul açıklamalar sunmaktır. Tasavvuf ilmi ise bir Müslüman'ın Rabb'ini tanıyarak O'na yakınlaşmasını ve insanın arzu ve istekleri yerine ilahi iradeye yönelmesini sağlamayı hedefler. Her iki ilmin ortak amacı, kul ile Yaratıcı arasındaki bağı güçlendirmektir. Bu çalışma, kalam ve tasavvuf ilimlerinin Allah'ın varlığı konusundaki kesişim noktalarını ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel kaynağını oluşturan *Rûhu'l-Beyân fî Tefsiri'l Kur'ân* adlı tefsirin müellifi İsmâil Hakkı Bursevî, 17. yüzyılın önemli mutasavvıflarından ve Celvetiyye tarikatının Hakkîlik kolunda şeyhlik yapmıştır. Aynı zamanda Bursa'da imamlık görevini sürdürürken verdiği vaazlar sırasında *Rûhu'l-Beyân* tefsirini kaleme almıştır. Rivayetlerle desteklenen bu tefsir, tasavvufî terminolojiye dayalı işâri bir karakter taşımaktadır. Bursevî, batını bakış açısına yönelmekle birlikte, itikadî meselelerde akıl ve mantığa da başvurmuştur. Bilginin sadece akıl yoluyla değil, ilham gibi farklı yollarla da elde edilebileceğini savunarak kalam metodolojisinin ötesine geçmiştir. Ona göre ilham da bilgi edinmede geçerli ve güvenilir bir kaynaktır. *Rûhu'l-Beyân* tefsirinde Allah'ın varlığı konusu sistematik biçimde incelendiğinde, Bursevî'nin bu meseleye belirli kavramlar çerçevesinde yaklaştığı görülmektedir. Tevhid, marifet ve basiret bu kavramların başında gelmektedir. Bu kavramları kul-Allah ilişkisi temelinde ele alarak açıklamıştır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de geçen Allah'ın esmâ ve sıfatlarının, O'nun tanınmasında önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır. Zira bir varlığı tanımak, onun niteliklerini bilmekle mümkündür. *Rûhu'l-Beyân* tefsirinde, Allah'ın varlığına dair deliller kalamî yöntemle değerlendirildiğinde şu başlıklarla özetlenebilir: Hudûs, İmkân, İlk Muharrik, Mükemmel Varlık, Gaye ve Nizam, Dini Tecrübe, Fıtrat, Ahlak delilidir. Bu deliller arasında özellikle dikkat çeken nokta, Bursevî'nin dini tecrübe deliline getirdiği özgün yorumdur. Bu delili, marifetullah, seyr-ü sülûk ve sâlik kavramları üzerinden açıklamış ve tasavvufun nihai mertebesi olan insan-ı kâmil düzeyine

erişen bireylerin ulaşabileceği bir delil olarak yorumlamıştır. Sonuç olarak bu çalışma, mutasavvıf kimliğiyle öne çıkan Bursevî'nin Allah'ın varlığına dair deliller konusundaki özgün yorumlarını *Rûhu'l-Beyân* tefsiri çerçevesinde inceleyerek, bu kadim arayışa kelâmî bir perspektif kazandırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Allah'ın Varlığı; Deliller; İsmâil Hakkı Bursevî; Kelâm; *Rûhu'l-Beyân* Tefsiri; Tasavvuf

About the Book

Evidence of God's Existence in Ismail Hakki Bursevî's

Commentary of *Rûh Al-Bayân*

The question of God's existence and unity is one of humanity's most fundamental metaphysical pursuits. The primary aim of the science of Kalam (Islamic theology) is to seek answers to this inquiry and to offer rational and acceptable explanations to people. The science of Sufism, on the other hand, seeks to enable a Muslim to draw closer to their Lord by recognizing Him and to direct their desires away from the ego and toward the will of God. Both disciplines share the common goal of strengthening the bond between the servant and the Creator. This study aims to examine the intersection of Kalam and Sufism concerning the question of God's existence. The main source of this study is the *Tafsîr Rûh al-Bayân*, authored by Ismail Hakkî al-Bursevî, a prominent 17th-century Sufi and a sheikh of the Hakkî branch of the Celvetiyya order. While serving as an imam in Bursa, he composed this tafsir during his sermons. Supported by traditional reports, the work is a symbolic, esoteric tafsîr that heavily employs Sufi terminology. Although Bursevî inclines toward an esoteric perspective, he also utilizes reason and logic in theological matters. He argues that reason is a valid method of acquiring knowledge but also asserts that inspiration (*ilhâm*)- a method beyond the conventional Kalam framework -is a legitimate source of knowledge, emphasizing both divinely granted (*wahbî*) and acquired (*kasbî*) forms of knowledge. When the question of God's existence is examined systematically, it becomes evident that Burûsawî approaches the issue through specific key concepts. The concepts of *tawhîd* (divine unity), *ma'rifa* (gnosis), and *başîra* (spiritual insight) are central to his approach. He explains these concepts based on the relationship between the servant and God. He also highlights the importance of God's names and attributes as mentioned in the Qur'an in understanding divine existence, emphasizing that in order to know a being, one must also understand its characteristics. In *Rûh al-Bayân*, when the proofs of God's existence are analyzed through a *Kalâm*-based method, they can be categorized under the following titles: *hudûth* (origination), *imkân* (possibility), the unmoved mover, the perfect being, purpose and order,

religious experience, human nature (fiṭra) a morality. Among these, Bursevî's unique interpretation of the religious experience stands out. He discusses this proof through the concepts of ma'rifatullâh (knowledge of God), sayr u sulûk (spiritual journey), and sâlik (spiritual seeker), considering it a form of evidence accessible only to individuals who have attained the final stage of Sufi progression—the station of the perfect human (insân al-kâmil). In conclusion, this thesis aims to shed light on Ismâil Ḥakki Bursevî's unique interpretations of the proofs of God's existence through his work Rûḥ al-Bayân and to provide a new perspective to this timeless metaphysical pursuit by examining it through a theological lens.

Keywords: Commentary of Rûḥ al-Bayân; Existence of Allah; Evidences; Ismâil Ḥakki Bursevî; Sufism; Theology

ÖN SÖZ

Her mü'minin temel vazifesi tebliğdir. Mü'min, hayatındaki uğraşı veya mesleği ne olursa olsun mutlaka bir insanın arayışına yardımcı olmaya çalışır ve bu doğrultuda tüm insanların İslam dininin temel kaynağı olarak kabul ettiği Kur'an-ı Kerim'i rehber edinir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, anlayışı farklı olan her insanın anlayabildiği mesajları içermektedir.

Çalışmamızın içeriğinde kelâm ilminin ana konuları arasında yer alan Allah'ın varlığının delilleri, Allah'ın esması ve sıfatları konularına değindik. İsmâil Hakkı Bursevî'nin tefsirinde Allah'ın varlığı ve birliği ile ilgili sıkça kullanmış olduğu kavramlarla ilgili de ayrı bir bölüm oluşturmanın konunun anlaşılmasına yarar sağlayacağını düşündük. Çalışmamız sonuç bölümü ile birlikte beş bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünden itibaren konular öncelikle kelâmî kavramsal çerçevede ele alınmış sonra da Bursevî'nin konularla ilgili yorumuna değinilmiştir.

Bu çalışmanın bir öğretmenin öğrencilerinin arayışlarına cevap olması ümidi ile yazmaya çalıştık. Çalıştığımız her okul türünde özellikle 8. sınıf ve üstü tüm sınıflarda Allah'ın varlığına dair ikna edici bir cevap arandığını fark ettik. Tasavvufî/işârî bir tefsir olan *Rûhu'l-Beyân* eserinin kelâmî açıdan incelenmesinin farklı bir yaklaşım olacağı düşüncesiyle yazmış olduğumuz bu çalışmamızı, insanların istifadesine sunmayı hedefledik.

Bu itibarla, lisansüstü eğitimimin başından çalışmamızın tamamlanmasına değin beni ilmiyle aydınlatan ve değerli fikirleriyle destek olan danışmanım Doç. Dr. Mustafa Özden hocama, benden maddi manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli eşime, çocuklarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Hülusi DOĞANDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ix
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Önemi	4
1.2. Araştırmanın Gayesi	6
1.3. Araştırmanın Metodu, İçeriği ve Kaynakları	7
1.4. İsmâil Hakkı Bursevînin Hayatı, Kişiliği ve Eserleri	9
1.4.1. Eserleri ve Rûhu'l-Beyân Tefsîri	11
1.4.1.1. Rûhu'l-Beyân Tefsiri	11
1.4.2. Bursevî'nin Delil Anlayışı ve İstidlâl Yöntemi	13
1.4.2.1. Delil ve Delillerin Muhatapları	16
1.4.2.2. Bursevî'ye Göre Akıl	17
1.4.2.3. Bursevî'nin Allah Tasavvuru Hakkında Görüş Belirten Mezheplere Dair Yorumu	19
2. RÛHU'L-BEYÂN TEFSİRİNDE ALLAH'IN VARLIĞI ve BİRLİĞİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	23
2.1. Tevhîd	23
2.2. Mârifet	25
2.3. Basîret	26
2.4. Hidâyet ve Dalâlet	26
2.5. Tefekkür	29
2.6. Yakîn	30
2.7. İman	31
2.8. Küfür	34
3. BURSEVÎ'YE GÖRE ALLAH'IN ESMÂSİ ve SIFATLARI	37
3.1. Allah Lafza-i Celâli	38
3.2. Vahdâniyet Sıfatı (el-Ehad ve el-Vâhid İsimleri)	39
3.3. Kıdem ve Bekâ Sıfatları (el-Evvel ve el-Âhir İsimleri)	40
3.4. Kıyâm bi-Nefsihî Sıfatı (es-Samed İsmi)	40
3.5. Muhâlefetün li'l-Havâdis Sıfatı	41

3.6. Hayat Sıfatı (el-Hayy ve el-Kayyûm İsimleri)	42
3.7. Kudret Sıfatı (el-Kadîr İsmi)	43
3.8. İlim Sıfatı (el-Alîm İsmi)	43
3.9. İrâde Sıfatı	44
3.10. Tekvin Sıfatı (el-Hâlık, el-Bâri' ve el-Musavvir İsimleri)	45
3.11. Sem' ve Basar Sıfatları (es-Semî' ve el-Basîr İsimleri)	46
3.12. Adalet Sıfatı (el-Adl İsmi)	47
3.13. ez-Zâhir ve el-Bâtın İsimleri	47
4. RÛHU'L-BEYÂN TEFSİRİNDE ALLAH'IN VARLIĞININ	
DELİLLERİNE DAİR YORUMLAR	49
4.1. Hudûs Delili	51
4.2. İmkân Delili	54
4.3. İlk Muharrik (Hareket) Delili	57
4.4. En Mükemmel (Ekmel) Varlık Delili	59
4.5. Gaye ve Nizam – Hikmet Delili	60
4.5.1. Evrendeki Düzen ve İşleyişler	62
4.5.2. Yaratılıştaki Eşsizlik ve Hikmetlilik	65
4.5.2.1. İnsanın Yaratılışı	66
4.5.2.2. Hayvanların ve Bitkilerin Yaratılması	69
4.6. Dinî Tecrübe Delili (Mükâşefe Yolu)	71
4.7. Fıtrat Delili	74
5. SONUÇ	81
KAYNAKÇA	89
DİZİN	95

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselam.
bk.	: Bakınız.
b.	: Bin.
c.c	: Celle Celâluhû.
çev.	: Çeviren.
ed.	: Editör.
Hz.	: Hazreti.
öl.	: Ölüm Tarihi.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
ts.	: Tarihsiz.
s.	: Sayfa.
sav	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
r.a.	: Radiyallahu anhu.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve diğerleri.
yy.	: Yüzyıl.

